

המיפגש שבין זמן ושפה בטכסט ספרותי

(על-פי סיפור של ש"י עגנון)

עדנה אפק וישי טובין

1. מבוא

במאמר זה ננתח את המיפגש שבין לשון הסיפור 'התזמורת' שנכתב ע"י ש"י עגנון ובין התפיסה המשולשת של הזמן, נצביע על יחסי-הגומלין שבין הלשון שבה כחוב הטכסט ובין תרומת השפה לחלוקת הזמן לשלוש קטיגוריות:

א. זמן אובייקטיבי

ב. זמן סובייקטיבי

ג. הזמן הדתי-לאומי.

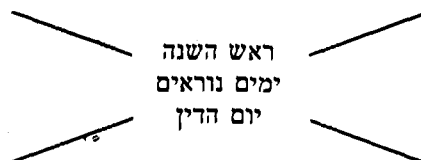
זאת נעשה תוך-כדי הראיה כיצד הזמן הדתי-לאומי, במיקרה זה ראש-השנה, שהוא אחד מימות-הדין, שהוא זמן התרחשות הסיפור 'התזמורת', נשזר בתפיסת-הזמן הסובייקטיבית כפי שהיא באה לידי ביטוי בהכנותיו הרוחניות והגופניות של המספר לקראת ראש-השנה, כן נראה ששני אלה, הזמן הדתי-לאומי ותפיסת הזמן הסובייקטיבית, מעומתים עם חליפת-הזמן האובייקטיבית המוצגת בעלילת הסיפור. על סמך הדברים הללו, נציג ניתוח לשוני-סיגנוני שיראה כיצד פועלת השפה בטכסט מסוים וחושפת חלוקת זמן מסוימת המתייחסת להשקפת-עולם תרבותית מסוימת. המושגים זמן שפה וטכסט הם סטרוקטורות של החשיבה האנושית. הזמן מייצג מושג בסיסי בתוך תרבות; השפה מהווה עיצוב של סטרוקטורת-חשיבה זו ואילו הטכסט הוא הזירה שבה השפה, התרבות וה-גנטאליות — מובעות באמצעות השפה. במאמרנו נצביע על חלוקת-זמן משולשת זו והקשר שלה לראש-השנה באמצעות הדרך המיוחדת שבה השתמש עגנון בלשון. זיקת הסיפור ליום הגדול, ראש-השנה, היא הגורמת לתופעות הלשוניות הכאות בסיפור 'התזמורת':

1. מערכת-מילים אסוציאטיבית פונולוגית-סמאנטית (אפק: 1979) הסובכת סביב שתי הפונמות העיצוריות 'ש'-'ב' מתוך השורש שוב, וכאן יש, כמובן, לזכור את הקשר שבין ראש-השנה ומושג התשובה.

2. מערכת אסוציאטיבית פונולוגית הסובכת סביב השורש התלת-עיצורי כ-ת-ב. וכאן יש לזכור את האמונה הרווחת שבימים הנוראים 'נכתב ונחתם' דינו של אדם, ולכן נוהגים אנו לאמר "לשנה טובה תיכתבו".

3. השדה הסמאנטי-קונצפטואלי העוסק במונחים המתייחסים בסיפור לאלוהים ולקהל מאמיניו: המנצח הגדול, מלך המוזיקאים, המקום, הדיין, קהל, קהילה, המקהלה, והקשר של כל אלה לשני שורשים נוספים המופיעים בסיפור. דיין י-רא. כאשר השורש י-רא מתקשר למושג 'הימים הנוראים'; הזמן הדתי-לאומי שבו הסיפור מתארע.

את הקשר שבין השפה שבה משתמש עגנון והמושג ראש-השנה על השלכותיו הדתיות-לאומיות נציג בטבלה שלהלן:

שדה סמאנטי-קונצפטואלי העוסק במושגי אלוהות וקהילה:
מנצח, מלך, המקום, דיין, קהל, קהילה, מקהלה.

השורשים
יראה ודין

2. מערכת-מילים מהי?

מערכת-המילים משמשת כצומת שבה נפגשים מישור העלילה והאידיאות עם המישור הלינגוויסטי. מה שמאפיין את מערכת-המילים הוא מצד אחד פשטותן וחסכוניותן ומצד שני דחיסותן; מיספר מילים הקשורות-זו בזו עד כדי יצירת "מערכת הדוקה" המכילות בתוכן את עיקרו של הסיפור. ניתן להגדיר את הצמתים האלה או את המערכת כגרעין הסיפור, גרעין המקפל בתוכו את חכני הסיפור בדחיסות גדולה מזו של המירקם הלשוני כולו (אפק 1979: 128).

המושג של מערכות מילים מבוסס על התיאוריה של מילים-מנחות של מרטין בובר העוסקת בחקר סיגנון המקרא (בובר 1964: 284). בובר הצביע לראשונה על קיומו של מנגנון של מילים מנחות אשר יוצר בטכסט המקראי דחיסות, מאגד חלקי-טכסט שונים ומשמש כמכשיר של "מידה כנגד מידה" מוסרי¹. אפק (1979), פיתחה את הקונצפט הבובריאני של מערכות מילים והחילה אותו לראשונה על הסיפורת העברית החדשה, נתנה לו ביסוס בלשוני וחילקה אותו לקטיגוריות שונות של מערכות מילים. כמושג חדש זה שהיא טבעה, של מערכות מילים, היא מבחינה בין מילים חוזרות ומנחות וכוללת מיקרים שעליהם הקונצפט הבובריאני לא חל; לדוגמה מערכת המילים הסמאנטית, מערכת המילים האסוציאטיבית, ומילים מנחות ומתהפכות, המכוונות את ציר העלילה². זאת ועוד, אפק מראה כיצד יכולות להיות בסיפור אחד מיספר מערכות-מילים, ש"כל אחת מהן מזינה את עלילת הסיפור בדחיסות".

אמנם, ניתן לטעון, שהשפה העברית הבנויה על שורשים עיצוריים מאפשרת מעצם טבעה את היווצרותן של מערכות-המילים. עם זאת, יש להעיר שמערכות-המילים אינן חופעה הקיימת בכל הסיפורת העברית. לכן, עצם קיומן או היעדרותן של מערכות-מילים מיצירותיו של סופר מסוים עשויים ללמד על תהליך היצירה של הסופר הנ"ל. ונעיר, שאיננו באים לטעון שסופר זה או אחר התכוון ליצור מערכת-מילים המוצעת, או שהוא היה ער להיווצרותה, שהרי ייתכן ומערכת המילים היא תופעה שיסודה בבלתי-מודע. מערכת-מילים המופיעה בסיפורת העברית המודרנית משמשת לעיתים כציר לסיפור כולו ומתפקדת כתופעה סיגנונית מאקרו-טכסטואלית במישור הטכסט בשלמותו.

מערכות-מילים אלו משמשות ככוח מאגד ביצירה הספרותית וכמכשיר ליצירת דחיסות. כן יוצרות מערכות-המילים יסוד של הדדיות בין עושי-הפעולה השונים ביצירה. עם זאת, שלא כמילה-המנחה הבובריאנית אין מערכות-המילים בסיפורת המודרנית משמשות ככלי להחדרת יסוד מוסרי. מערכות-המילים אינן דוגמאות למישחקי לשון, או לחזרות המילים, אלא הן יסוד סיגנוני-מהותי, להבדיל מיסוד קישוטי, החותך את היצירה הספרותית לאורכה.

מרכיבה של מערכת-המילים אפשר שהם קשורים ביניהם בקשרים פונולוגיים, אטימולוגיים, אטימולוגיים-פופולאריים או אסוציאטיביים. במרבית המיקרים המילים המרכיבות את המערכת הן פוליסמיות ובכך מאפשרות מתן פרשנויות שונות לאותו טכסט. לאור כל זאת, ברור שתרגומו של סיפור המכיל מערכת-מילים יקשה על המתרגם. הבעיות הכרוכות בתרגומו של סיפור מעין זה כרוכות בקשיים נוספים שעיקרם מציאת התרגום המדויק או המקביל של פריטים לכסיקליים, ביטויים או מבעי-לשון. הנדרש מן המתרגם במיקלה זה הוא שיחזור של מערכת-המילים כולה בשפת היעד על כל השלכותיה הקונצפטואליות. הלשוניות והסינגוניות (אפק, טובין, 1981, א, ב, ג). מכאן ניתן לראות את הטכסט כמפת-חבלית רב-שיכבתית ותלת-מימדית, שבה מהוות המילים, היוצרות את המערכת, את הנקודות הבולטות שבמפה. זאת אומרת שהן בגדר מיבנה שקשה מאנד יהיה לשחזר בדיוק באותו אופן כמעשה-התרגום.³

3. הסיפור

הסיפור מורכב משלושה חלקים: חלק הראשון עוסק בעיקר באי-יכולתו של המספר להשיב על מכתבים שהותיר ללא תשובה במשך השנה כולה. הסיפור מתרחש בערב ראש-השנה שהוא אחד מעשרת ימי-תשובה. המספר נוטל בידיו מכתב אחר מכתב באה מחשבה "ליפטר תחילה מן המכתבים הטפלים". אחד ממנהגי ראש-השנה הוא המינהג של היטהרות קודם לחג. מאחר שהמספר היה טרוד במתן תשובה למכתבים שהצטברו הוא מחליט להתרחץ בכית ולא לרחוץ בנהר כפי שתיכנן קודם-לכן. עוד קודם שישב לטפל במכתבים, הופיעה בכיתו ששארני (שחור כרוסית) הזקנה, שהיתה משרתת בכית-זקנו כבר קודם שנולד ומציעה לו להכין לו מרחץ בכיתה.

המספר מסכים, משום שהוא חושב שכך יחסוך זמן. כדבריו: "הרי אני צריך להסתפר לכבוד ראש השנה, ובדרך אל הספר אבוא ואתרחץ". לבסוף נוטל המספר מכתב אחד שאינו מכתב רגיל, "אלא כרטיס כניסה לקונצרט אחד, שמלך המוזיקאים עתיד לנצח בו. שמעתי שכל ששמע אותו דעתו מתחדשת. ומעשה באחד שהיה רגיל בכל הקונצרטים ולא טעם בהם כלום, היה סבור על עצמו שאינו מבין במוזיקא. פעם אחת נודמן לקונצרט של אותו המנצח. אמר, עכשיו יודע שאני מבין במוזיקא, אלא שכל המוזיקאים ששמעתי עד עכשיו אינם יודעים מוזיקא מה היא" (197).

כרטיס-כניסה זה מהווה גורם מרכזי בפגישתו של המספר עם קרובתו הצעירה, עם הדיין, ויותר מכול עם התזמורת.

חלקו השני של הסיפור עוסק בעיקר בשני יסודות: האחד, המרחץ — שכמכתבים עליהם לא ענה, לא רחץ בו המספר מעולם, והשני — קרובתו הצעירה של המספר, אורה (שמחה ואור), שעומדת לנסוע מפני שאין בידה כתב-כניסה לקונצרט שעתיד להתקיים בערב ראש-השנה. שעה שהמספר מחכה לאמבטי שלו, ושעה שהוא משוחח עם קרובתו, שוקעת השמש והשנה החדשה נכנסת. בתו של המספר יוצאת לקראתו "לבושה בגדי מועד", מסתכלת באביה הלבוש "ישנים" והניחה את ידיה הקטנות על שמלתה החדשה, כדי שלא לבייש את אביה שלובש ישנים, ועיניה קרובות היו לכבות, "על שהיא לובשת שמלה חדשה ואביה לבוש בגדים ישנים, ועל אביה שלובש ישנים בשעה ששנה חדשה באה" (200).

חלקו השלישי של הסיפור פותח במעבר מעולם המציאות לעולם דמוי-חלום. "וכל הבתים משוקעים היו בשינה, ואף אני התחלתי שוקע בשינה, אלא ששינה זו לא היתה שונה, שמרגיש הייתי ברגלי שאני מהלך" (200).

המספר מגיע לאולם-הקונצרטים, מוציא את הכרטיס מכיסו ונכנס לאולם. האולם מלא במוזיקאים לבושים שחורים וכולם מנגנים ללא-הפסק. המנצח הגדול נעדר מן האולם, המספר מגלה להפתעתו שכל המוזיקאים הם מכריו, גברים ונשים כאחד. מחוברים לפלי הנגינה שלהם, וכלי הנגינה מקושרים לריצפה. כל אחד מן הנגנים מנגן לעצמו, "אלא שהם (הנגנים) סבורים שמעצמם ורצונם הם וכליהם מקושרים ומעצמם ומרצונם הם מנגנים. ברם דבר זה ברי, אף על פי שעיניהם על כליהם אין העיניים רואות מה הידים עושות, משום שכולם כאחד סומים, וחוששני להם שמה אף אוזניהם אינן שומעות מה הם מנגנים, שמרוב שהם מנגנים נתחרשו" (201).

המספר רוצה לצאת; אך בכניסה עוצר אותו איש הדומה לדיין הזקן ומזכיר לו את כל מחדליו: את המרחץ שלא רחץ ואת המכתבים שעליהם לא השיב. וכל זאת הוא עושה בקול שמירא את המספר. "השיב

לי בקול שהיה מיירא אפילו אדם חזק ממני ואמר לי, לוחט הוא כבר בא אחיך וניכווה בו. אמרתי לו דרך התנצלות, הייתי טרוד במכתבים ולא הספקתי ליכנס למרחץ. אמר לי, מה מכתבים היית טרוד בהם? הוצאתי מכתב והראיתי לו. גחן עלי ואמר הלוא אני כתבתי, אמרתי לו, כבר ביקשתי להשיב לך. הביט בי ושאל, מה ביקשת להשיב? נתבאו מילי מחמת קולו ונתעצמו עיני והתחלתי מגשש בידי" (201).

לפתע-פתאום מוצא את עצמו המספר כשהוא עומד לפני ביתו. בתו יוצאת ורוצה להביא לו נר שיגיה את מחשכיו וכך הוא משיב לה: "סבורה את שהנר יגיה מחשכי?" ובינתיים, יוצאת אש מהתנור ואשה אחת עומדת לפני התנור והוסיפה עצים על האש. מחמת האש והעשן אין המספר יכול להחליט אם האשה היא טשארני הזקנה או אורה קרובתו הצעירה. אימה נופלת עליו והוא עומד כמחובר לקרקע, ודבריו נחבאו בפיו.

4. צומת הלשון והזמן

א. הדחייה – השרש שוב

הסיפור כולו סובב סביב תהליך הדחייה וההצדקה הראציונאלית שהמספר נותן לאי-ביצוע הדברים המוטלים עליו. המספר דחה במשך שנה תמימה (חלוף הזמן האובייקטיבי) את מתן התשובה על המכתבים. ואחר-כך עם התקרב ערב ראש-השנה אמר לעצמו "שנה חדשה ממשמשת ובאה ומכתבים הרכה הנחתי בלא תשובה, אשב ואענה עליהם ואכנס לשנה החדשה בלא חובות" (196). אך גם כאן כאשר החליט לענות על המכתבים באה דחייה מסוג חדש "אבחר מן החשובים שבהם, אחר כך אטפל בכינוניים, ואחר בפחותים" (176)⁴. עוד הוא מתכוון לעשות זאת ובאה מחשבה בליבו "ליפטר תחילה מן המכתבים הטפלים". והנה אף זאת אין הוא מבצע. הדחייה שלילית היא מעצם טיבה, אך מחמירה היא עוד יותר לאור התקרב הזמן הדתי-לאומי, זאת אומרת ראש-השנה.

המכתבים נותרים ללא תשובה. הקשר שלהם ליסוד הדחייה המופעל על-ידי המספר, וכל זאת בערב ראש-השנה, זמן החזרה בתשובה, בא לידי ביטוי באופן ברור באמצעות השימוש הלשוני במערכת-המילים האסוציאטיבית-פונולוגית, הסוכבת סביב העיצורים ש-ב, הקשורים ברעיון החזרה בתשובה ובמתן התשובה למכתבים וסביב ש וב במשמעות של ישב (וראה טבלה 1).

כשאלה של דחיית ביצוע-הדברים ומתן התשובה למכתבים אנו נתקלים בדוגמות 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; כאן הקשר ההדוק שבין מתן מענה וחזרה בתשובה כולט במיוחד בדוגמה מס' 2 כאשר במיקרה זה הקשר לראש-השנה, לזמן הלאומי-דתי, ישיר במיוחד. בדוגמות 3, 6, ו-15 הקשר אינו כה ישיר, אך הוא עולה מתוך דוגמות אלו העוסקות בתוצאות ובהרהורים על-אודות מתן התשובה והחזרה בתשובה. בדוגמות 9 ו-11 המילה 'שוב' כמובן של 'חזרה על אותו דבר' מופיעה בהקשר לפגישתו של המספר את הדיין הזקן; מעניין לציין שבתרגום האנגלי לא ניתרגמה מילה זו כלל.

אותו יסוד עצמו (של דחיית ביצועם של דברים) בא לידי ביטוי גם בראציונאליזאציה שנותן המספר לאי-הליכתו לנהר כדי לרחוץ בו, כנהוג בערב ראש-השנה. הסיבה שהוא נותן לכך, היא חובתו לענות על המכתבים. כאשר המשרתת הזקנה טשארני מציעה לו להכין לו מרחץ בביתה, הוא מקבל את עצתה, ובכך מעביר את האחריות להיטהרות ממנו אליה. לבסוף, אין הוא רוחץ כלל בהסבירו "אבל כוח לרחוץ לא היה בי, אף זמני לא היה עמי" (199). לכן, מבקש המספר מאחיו לרחוץ במקומו. "אמרתי לאחי, רחץ אתה, שאני אדם חלוש ואם אני רוחץ בחמין, צריכני לפוש אחר המרחץ, והרי אין השעה מספקת" (199). התוצאה של מעגל-קסמים זה של דחיית ביצועם של דברים היא שדבר לא נעשה, והאני-המספר אינו מוכן כלל לבואה של השנה החדשה (הזמן הדתי-לאומי) בין מבחינה ריגשית-פנימית (תשובה) ובין מבחינה חיצונית, שהרי לא רחץ ולא החליף את בגדיו⁵.

ב. כתיבת המכתבים וכתב הכניסה לקונצרט – המערכת של השרש כ-ת-ב. ההתמקדות בהכנה לקראת החג ודחיית ביצועם של דברים מצד המספר קשורות קשר הדוק במאבק שבין הזמן הלאומי-דתי והצורך להיות מוכן לו ובין הזמן הסובייקטיבי של המספר ואי-יכולתו לעמוד "בדרישות" שהזמן הלאומי-דתי מציג בפניו. תפיסת הזמן הלאומי-דתי מצריכה בראש-ובראשונה הכנה פנימית, היטהרות באמצעות תשובה, או במיקרה שלנו מתן תשובה למכתבים⁶, ותפילה הנובעת מן הלב (כמיקרה שלנו בצורת מוזיקה⁷). ההתכוננות הפנימית אינה מתבצעת בסיפור. אין רחצה בנהר, במקומה באה הרחצה במרחץ, אף היא איננה יוצאת לפועל. אין מענה על מכתבים, אין תשובה ואין החלפת בגדים

לכבוד השנה החדשה. המנצח הגדול אינו נראה בכית. הנגנים קשורים לכליהם, עיניהם סומות והם חירשים.

אי כתיבת המכתבים והקשר האסוציאטיבי-פונולוגי של כתיבה ומכתב לשנה החדשה, מועד שבו נכתבים מי לחיים ומי למיתה ולכתב הכניסה (ולא כרטיס) לקונצרט של המנצח הגדול בערב ראש-השנה יודגמו בטבלה 2. מערכת המילים האסוציאטיבית-פונולוגית סובבת סביב ציר השורש כ־ת־ב ומאגדת את כתיבת המכתבים עם ההיכתבות בראש-השנה ועם כתב-הכניסה. מעצם השימוש במילה "כתב" חדל כתב-הכניסה להיות כרטיס והופך חלק ממערכת ה"כתיבות" והחתימה הקשורה בראש-השנה.⁸

ג. מושגים הקשורים באלוהים ובקהילה

הסיפור מגיע לשיאו בסצינת הקונצרט. קהל גדול ("מקהלה אחת"), המורכב מכל חברי המספר ומכריו, משתתף בקונצרט. המנצח הגדול (אלוהים) נעדר מקונצרט זה. המנגנים סומים, חירשים, ומחוברים לכליהם ולקרקע, מבלי שייכנו מה הם עושים ומדוע הם קשורים. הדמות היחידה המופיעה בסיפור ושכלי-הנגינה שלה אינו חיצוני לה, והיא אינה קשורה כלל לכלי-הנגינה שלה, אלא היא ככלי עצמו: היא אורה "שקולה מתוק כקול הכינור", ודווקא בידה אין כתב-הכניסה מצוי. המראה הסוריאליסטי של הקונצרט, שבו "כל מנגן ומנגנת מקושרים לכלי השיר שלהם, וכלי השיר מחוברים לרצפת הבית, וכל אחד ואחד סבור שהוא בלבד קשור ומתבייש הוא לבקש מחבירו שיתירנו, או אולי יודעים הם המנגנים שהם מחוברים לכליהם וכליהם מחוברים לקרקע, אלא שהם סבורים שמעצמם ורצונם הם וכליהם מקושרים ומעצמם ומרצונם הם מנגנים, ברם דבר זה ברי, אף על פי שענייניהם על כליהם אין העיניים רואות מה הידים עושות, משום שכולם כאחד סומים, וחוששני להם שאף אזניהם אין שומעות מה הם מנגנים שמרוב שהם מנגנים נתחרשו" (201) — גורם למספר לרצות להימלט. אלא שמהקשר ליהדות גרוטסקית זו אין נמלטים. על פיתחה עומד שומר-פתחים הדומה לדיין הזקן "שכיוון שאתה פונה אליו שוב אינו מניח ממך" (201). טבלה מס' 3 מדגימה את השדה הסמאנטי-קונצפטואלי העוסק במונחים הקשורים באלוהות ובקהילה. תפיסת אלוהים כמנצח מתאפשרת בשל ההקשרים האסוציאטיביים למקורות "למנצח שיר מזמור הריעו לאלוהים כל הארץ" (תהילים, ס"ו, א) ואילו הקשר הצלילי-סמאנטי שבין "מקהלה" "קהל" ו"קהילה" בולט ביותר. בדוגמות 6, 7, ו-8 בולט השימוש בכתיבה הפוליסמית מקום על תהודתה הרוחנית-אלוהית.⁹

הקשר שבין יום הדין והדיין בצירוף השימוש בשורש ירא מוצג בטבלה 4. הקשר שבין הדיין ויום הדין מצוי בדוגמות 3, 4, 2, 1. דבר זה מחזק את אפשרות הראייה של הדיין הזקן כדמות אלוהית. השורש ירא מופיע פעמיים בדוגמות 5, 3, ובשתי הפעמים שבהן הוא מופיע הוא מתלווה להופעת הדיין הזקן. המתרגם לאנגלית תירגם את השורש ירא terrified או being afraid, וכך לא נותר זכר למושג יראת שמים שיש לתרגמו.¹⁰

סיכום

כמאמר זה הצבענו על המיפגש שבין מושגי הזמן האובייקטיבי, הסובייקטיבי וזה הדתי-לאומי, וזיקתם לשפה שבה משתמש עגנון בטכסט "התזמורת". זאת הראינו בראש-וכראשונה באמצעות התופעה של מערכות-המילים. עמדנו על הקשר ההדוק שבין השפה ומושגי הזמן הקשורים בזמן הדתי-לאומי, ראש-השנה, כפי שהוא מתבטא בשלוש דרכים עיקריות:

1. קיומה של מערכת פונולוגית-אסוציאטיבית-סמאנטית, הסובבת סביב העיצורים ש־ב המתגלמים בשורשים ש.ו.ב וי־ש־ב על מובניהם הפוליסמיים: "מתן תשובה", "שיבה", ו"חזרה בתשובה", הקשורים בראש-השנה.
2. קיומה של מערכת-מילים פונולוגית-אסוציאטיבית, הקשורה למתן תשובה למכתבים ולכתב-הכניסה לקונצרט הסוריאליסטי-דתי; מערכת זו סובבת סביב ציר השורש כ־ת־ב הקשור כמושגים של "תיכתבו ותיחתמו".
3. השתלבותן של שתי מערכות אלו של ש־ב וי־כ־ת־ב בשורשים נוספים בעלי תהודה דתית; י־ר־א וי־דו־א.

לאור כל הנאמר לעיל מתברר שמישורי העלילה, המשמעות והמסר קשורים קשר הדוק במישור הלשוני. לפנינו מירקם טכסטואלי שבו שלוש מושגי הזמן הדתי-לאומי, האובייקטיבי והסובייקטיבי,

והשפה שבה משתמש הסופר בסיפור, נשזרים זה בזה באמצעות מערכות-המילים לאריג אחד.

טבלה 1. מערכת המילים הנוצרות מן הפונמות ש"ב.

1. ככל יום מיקיצת הבוקר עד לחצות לילה יושב הייתי לפני שולחני וכותב. (196)
2. כיון שהגיע ערב ראש השנה אמרתי לעצמי, שנה חדשה ממשמשת ובאה ומכתבים הרבה הנחתי בלא תשובה, אשב ואענה עליהם ואכנס לשנה החדשה בלא חובות. (196)
3. קודם שישבתי לטפל במכתבים אמרתי ל... (196)
4. ... עיקר ענינו כך הוא, מה צייר לו כותב המכתב ומה תשובה הוא מבקש. (197)
5. כל כמה שידעתי שאין לי מה להשיב כך גברה תשוקתי להשיב, שאם אני מניחם בלא תשובה יטריחוני...". (197)
6. לא הספקתי להשיב על שום מכתב עד שהגיע חצות היום. (197)
7. ... אבל מה אעשה, המכתבים הטפלים לא למדוני מה אשיב עליהם. (197) 8. ... שהדיין הזה, כיון שאתה פונה אליו שוב אינו מניחך. (198)
9. תפסתי לי מקום וישבתי והתכוננתי. (200)
10. אבל מקצת משהו מאותו הדיין הזקן היה בו שכיון שאתה פונה אליו שוב אינו מניח ממך. (201)
11. השיב לי בקולי שלי, לצאת? (201)
12. השיב לי בקול שהיה מיירא אפילו אדם חזק ממני... (201)
13. אמרתי לו, כבר ביקשתי להשיב לך. (201)
14. הביט בי ושאל, מה ביקשת להשיב? (201)

טבלה 2. מערכת המילים של השורש כ"ת"ב על גילגוליו

1. ... ככל יום מיקיצת הבוקר עד לחצות לילה יושב הייתי לפני שולחני וכותב. (196)
2. שנה חדשה ממשמשת ובאה ומכתבים הרבה הנחתי בלא תשובה. (196)
3. קודם שישבתי לטפל במכתבים אמרתי לי... (196)
4. ואם אין שעת מספקת לילך ולרחוץ בנהר מפני המכתבים הללו, אעשה לי אמבטי של חמין. (196)
5. בדקתי את המכתבים ושקלתי בדעתי איוז מהם ראויים לתשובה תחילה. (196)
6. ... ואי אפשר לענות ביום אחד על כל מה שבני אדם הרבה כתבו כל השנה כולה... (196)
7. ... באה מחשבה בלבי ליפטר תחילה מן המכתבים הטפלים... (197)
8. עיקר ענינו כך הוא, מה צייר לו כותב המכתב ומה תשובה הוא מבקש. (197)
9. נטלתי קולמוס לכתוב. (197)
10. כל השנה כותב הייתי בלא יגיעה, ועכשיו שצריכני לכתוב שתיים שלוש שורות — של מה בכך אין קולמוסי נשמע לי. (197)
11. הנחתי אותו במכתב ונטלתי מכתב אחר. (197)
12. מכתב זה לא היה מכתב. (197)
13. נטלתי את כתב הכניסה לקונצרט ונתתיו בכיסי. (197)
14. לא הספקתי להשיב על שום מכתב עד שהגיע חצות היום. (197)
15. הנחתי את המכתבים ואמרתי לי... (197)
16. המכתבים הטפלים לא לימדוני מה אשיב עליהם. (197)
17. געתה אורה בכייה ואמרה, דודי אין לי כתב כניסה. (199)
18. שמתי ידי לכיסי לטול את כתב הכניסה לתת לה לאורה. (199)
19. ולא נחתי לאורה את כתב הכניסה. (199)
20. נטלתי את כתב הכניסה ונכנסתי. (200)
21. טרוד הייתי במכתבים ולא הספקתי ליכנס למרחץ. (201)
22. אמר לי, מה מכתבים היית טרוד בהם. (201)
23. הוצאתי מכתב והראיתי לו. (201)

24. גזן עלי ואמר, הלא אני כתבתיו. (201)

טבלה 3. המערכת הקונצפטואלית-סמאנטית: מונחי אלוהות וקהילה

1. מכתב זה לא היה מכתב, אלא כרטיס כניסה לקונצרט אחר, שמלך המוזיקאים עתיד לנצח בו. (197)
2. פעם אחת ניוזדמן לקונצרט של אותו המנצח. (197)
3. כל הימים מבקשת היית לראות את המנצח המפואר, ועכשיו שהוא בא לכאן לנצח בחזמורת שלנו את נוסעת. (199)
4. שמכל מנעמי עולם נעמה עליה המוזיקה ומכל המנגנים שבעולם שוגה היא באהבת המנצח המפואר, שהלילה הזה ינצח על המקהלה הגדולה. (199)
5. המנצח הגדול לא נראה בבית... (200)
6. ומכל המנגנים והמנגנות מכירי ומיודעי היו, שאני מכיר אותם מכל המקומות שגרתי בהם. (200)
7. כיצד אירע שכל מכירי ומכירותי נזדמנו למקום אחד למקהלה אחת? (200)
8. תפסתי לי מקום וישבתי והתבוננתי. (200)

טבלה 4. השורשים דיין ויירא

1. כל שכן ערב ראש-השנה שהוא קצר מחמת עצמו וקצר מחמת ההכנה ליום הדין. (197)
2. עבר עלי הדיין הזקן. (198)
3. יראתי שמא נפליג בדברים ולא אספיק לטהר עצמי לכבוד החג, שהדיין הזה, כיון שאתה פונה אליו שוב אינו מניחך. (198)
4. דומה היה כשאר כל שומרי פתחים, אבל מקצת משהו מאותו הדיין הזקן היה בו שכיון שאתה פונה אליו שוב אינו מניח ממך. (201)
5. השיב לי בקול שהיה מיירא אפילו אדם חזק ממני ואמר לי, לזהט הוא. (201)

הערות

1. כובר מדבר על השימוש המקשר של הפועל "עין" ונטיותיו השונות כסיפור על-אודות הברית בין אלוהים ואברהם (בראשית ט"ו, י"ג) ועל-אודות שרה והגר (בראשית ט"ז, י"ז, י"ט, י"א), וכן על השימוש בפועל "כרך" ושמות העצם הנגזרים הימנו כסיפור יעקב (בראשית, כ"ו, ד', וכו').
2. כובר (דרכו של מקרא: מוסד ביאליק, ירושלים, 1964, עמ' 297 – 291) מציין את נוכחותן של צורות "מסוכלות-הגאים" (כגון "חזור" – "חרז" – "כרז") בטכסטים מקראיים שונים; אך אינו רואה בהן כלים ליצירת ציר-מרכזי הנסמך על מילים-מנחות בטכסט.
3. בעיות של תרגום מעברית לאנגלית בכללן נדונו על-ידי כלום (1976), דגוט (1978), מגד (1966), נידה (1979), פטרסון (1959), טובין (1981), ותרגומן של מערכות מילים ובעיותיו נדונו על-ידי אפק וטובין (1981); ולגבי עגנון נדונו על-ידי רבין (1958), נידה וטאבר (1970), שטיינר (1975), וורנר (1961), וראה הרשימה הביבליוגרפית. הספרות הנסכה על בעיות-התרגום מתרכזת בדרך-כלל סביב תופעות מיקרו-טכסטואליות (למשל, בעיות סמאנטיות או בעיות של התחכרות במערכות לכסיקאליות, או דיון ביסודות דיקרוקיים ופונולוגיים בכיטויים שאינם שווי-ערך זה לזה מבחינה תרבותית וכו'), ולא כתופעות מאקרו-טכסטואליות כגון מערכות-מילים.
4. נקודת-מוקד שניה בסיפור שלפנינו היא שיכתחו של המספר ופיוזר-דעתו שמוצאים כיטוי בפגישה עם קרובתו הצעירה, המורשוית על-ידי לכינור. הקרובה מספרת למספר שהיא עוזבת מכיוון שאין ברשותה כרטיס-כניסה לקונצרט של המנצח הגדול. הוא, המספר, יכול היה לסייע לה ולמנוע בעדה מלעזוב: אך נשיקה שהיא מעניקה לו מסיתה את דעתו, ולפיכך הוא שוכח למסור לה, לקרובתו הצעירה, את תכח-הכניסה. אם נשקיף על המספר כנציג "דור-הביניים" (וטשארני היא נציגת הדור הוותיק ואורה, קרובתו הצעירה, היא נציגת הדור החדש) אין במעשיו של המספר כדי לקרב את הדור הצעיר למנצח הגדול, דהיינו לאלוהות.
5. גם בסיפור אחר, 'ככניסת היום', עוסק עגנון בכואם של ימים נוראים. הוא מחאר את תחושתו לגבי הזמן הלאומי-דתי: "... שאם ורדפים לא רדפו אחרי נדף הייתי מן הזמן, שכבר עמדה התמה לשקוע (זמן אוניקטיבי) והגיע עת לעמוד לתפילת ערבית (זמן לאומי-דתי)".
6. עינין האיגרות וקשרן לעינין המצוות נדון על-ידי קורצויל בספרו מסות על יצירת ש"י עגנון (תל-אביב, שוקן, 1956).
7. התמורת כ"עיות של התהליך הדתי" הוזכרה לראשונה על-ידי כאנד; וראה הרשימה הביבליוגרפית.
8. אמר הרבי הרוספדאי אמר רבי יוחנן: שלושה ספרים נפתחים בראש השנה. אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינוניים. של צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים. של רשעים גמורים נכתבים לאלתר למיתה.

ובינוניים תלויים ועומדים מראש השנה עד יום הכיפורים. זכו נכתבו לחיים, לא זכו נכתבים למיתה (ראש השנה כ"ז, בגירסת א. יאקובוב). תניא בית שמאי אומרים שלש כיתות הן ליום הדין, אחת של צדיקים גמורים ואחת של כינוניים ואחת של רשעים גמורים.

9. ראה אפק וטובין 1981, 1982, 1984. אנו עומדים על כך שהמספר ברוך סיפורי עגנון הוא יהודי הנתון בחיפוש אחר מקום בעולם ואחר אלוהים – המקום. גם בסיפור הזה השורש ז-מין, הקשור למושג של זמן ובנטייתו נודמן (ראה טבלה מס. 3, דוגמאות 4, 2) מופיע יחד עם המנצח הגדול והמקום ששניהם מסמנים אלוהים.

10. המאבק בין האור לבין החושך מהווה נושא נוסף, החוזר כתוך הסיפור הזה בצורות הבאות: א. מבחינת זמן: בשקיעת השמש, בתחילת החג וברדת הלילה. ב. בשמות שתי הדמויות הנשיות בסיפור, טשארני (שחור), ואורה, שמיצגות את הדור הישן ואח הדור הצעיר. ג. בהופעתה של בתו של המספר המביאה לו נר, שמלווה בתשובתו: "סבורה את שהנר יגיה חשכי?" ולפיכך המאבק בין האור לבין החושך נהפך למאבק הפנימי. ד. בכגדיהם השחורים של המנגנים. ה. ובקטע לפני סוף הסיפור כאשר יוצאת אש מהתנור ומלהטת סביבותיה, ואשה אחת עומדת לפני התנור ומוסיפה עצים לאש. "ומחמת האש לא יכולתי (הכוונה למספר שמיצג את דורה-הכינויים) להביט, ולא ראיתי אם טשארני הזקנה היא העומדת לפני התנור או אם אורה קרובתי הצעירה היא היא שמיצתה את האש".

רשימה ביבליוגרפית

- עברית
אפק, עדנה. 1974. מערכות מלים: עיונים בסגנונו של ש"י עגנון. תל-אביב: דקל.
בובר מרטין: 1964. דרכו של מקרא: עיונים בדפוסי סיגנון בתנ"ך. ירושלים מוסד ביאליק.
בלום שושנה. 1976. 'מבעיות התרגום הספרותי לעברית', ר. ניר ו.ב.ד. פישלר (עורכים) כלשון עמו. ירושלים: המועצה להנחלת הלשון עמ' 9-22.
טובין, ישי. 1981. 'חקר השיח ותהליך התרגום הספרותי', ש. בלום-קולקה, י. טובין, ור. ניר (עורכים) עיונים בחקר השיח. ירושלים: אקדמון.
עגנון, ש"י. 1966. 'התזמורת' סמוך ונראה. תל-אביב, שוקן, עמ' 201-196.
עגנון, ש"י. 1970. 'עם כניסת היום', עד הנה. עמ' קע"א-קע"ו.
קורצווייל, ברוך. 1965. מסות על יצירות ש"י עגנון. תל-אביב, שוקן.
רבין, חיים. 1958. 'הערות בלשוניות לבעיית תרגום דברי ש"י עגנון ללועזית'. ב. קורצווייל (עורך) יובל ש"י. רמת-גן, אוניברסיטת בר-אילן.
- Aphek, Edna and Yishai Tobin. 1981 (a). 'S.Y. Agnon: Word Systems and Translation'. *Text* 1:3, 269-277.
Aphek, Edna and Yishai Tobin. 1981 (b). Problems in the Translation of Word Systems. *The Journal of Literary Semantics* 10:1, 32-43.
Aphek, Edna and Yishai Tobin. 1983 (a). 'The Means is the Message: on the Untranslatability of a Hebrew Text'. *Meta* 28:1, 57-69.
Aphek, Edna and Yishai Tobin. 1983 (b). 'The Interface of Time and Language in a Literary Text.' *Mentalities / Mentalités* 1:2, 26-34.
Aphek, Edna and Yishai Tobin. 1984 (a). 'The Realization of Messianism as a Semiotic System in a Literary Text'. *Semiotica* (in press).
Aphek, Edna and Yishai Tobin. 1984 (b). 'The Place of 'Place' in an Agnonian Text: On the Untranslatability of Metaphor and Polysemy in Modern Hebrew'. *Babel* 3 (in press).
Band, A.J. 1981. *Nostalgia and Nightmare: A Study in the Fiction of S.Y. Agnon*. Los Angeles, UCLA.
Catford, J.C. 1966. *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
Dagut, Menahem. 1977. *Hebrew-English Translation: A Linguistic Analysis of Some Semantic Problems*. Haifa: University of Haifa Press.
Megged, Aharon. 1966. 'Reflections on Two Languages'. *Midstream* 12:8, 31-40.
Nida, Eugene A. and Charles R. Taber. 1970. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden; Brill.
Patterson, David. 1959. *The Art of the Translator*. London, Jewish Book Council.
Steiner, George. 1975. *After Babel*. London, Oxford University Press.
Tobin, Yishai. 1981. (a). 'An Introduction to the English Edition of *Little Tel-Aviv* by Nathan Alterman.' Tel-Aviv: Hakibbutz Hameuchad. 7-12.
Tobin, Yishai. 1981 (b). 'The Biblical Connection: Sociolinguistic Problems of Modern Hebrew to English Translation'. *Jewish Education* 49:3, 40-42.
Tobin, Yishai. 1982. 'Asserting One's Existence in Modern Hebrew: A Saussurian-Based Analysis of the Domain of Attention in Selected 'Existentials''. *Lingua* 58, 341-368.
Tobin, Yishai. 1984 (a). 'Selected Problems in the Translation of Modern Hebrew Prose' in M. Larson (ed.) *Essays in Translation in Memory of John Beekman*. Dallas: Summer Institute of Linguistics, Inc. (in press).

Tobin, Yishai. 1984 (b). 'Language Teachers Should Rush in Where Good Translators Fear to Tread', *ITL Review of Applied Linguistics* 64 (in press).

Tobin, Yishai. 1981 (c). 'Translation Theory as an Interface of Linguistic and Stylistic Analysis and its Implementation in the Teaching of Literary Translation.' *Bulletin CILA* 39. (in press).

Tobin, Yishai. (forthcoming). 'The Role of Linguistic and Stylistic Analysis in Translation Theory and its Implementation' in the 'Teaching of Literary Translation', W. Wils (ed.), *Akten des Internationalen AILA Kolloquiums Die Übersetzungswissenschaft und Ihr Aufschlusswert Fur Übersetzungs- und Dolmetschdidaktik*.

(עומד להופיע ב-1985)